

Intellektuaalista vuoropuhelua Suomen ja Udmurtian välillä

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Tässä kirjoituksessa jatkan raportointia Euroopan unionin Tempus-rahoituksella toteutettavasta Udmurtia-hankkeesta, jota olen esitellyt Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä aikaisemmin (Rauhala 2003).¹ Manchester Metropolitan -yliopiston, Helsingin yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston yhteistyöllä perustetaan Udmurtiaan sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuslaitos sekä luodaan edellytyksiä akateemisen sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön rakentumiselle venäläiseen tiedejärjestelmään, jossa ne ovat uusia oppiaineita.

Ensimmäinen kirjoitukseni perustui omaan Udmurtia-matkaani. Tässä toisessa osat vaihtuvat. Tammikuussa 2003 Udmurtian valtionyliopiston neljä opettaja-tutkijaa, Udmurtian tasavallan nuorisoasiain ministeri ja ryhmän tulkki saapuivat ensimmäiselle, kolme viikkoa kestäneelle vaihto-ohjelmavierailulle Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselle.² Hankkeen keskeinen toteuttamismuoto on nimittäin udmurtialaisten asiantuntijaryhmien parin kolmen viikon mittaiset vierailut Manchesteriin ja Helsinkiin, joissa he perehtyvät tšekäläisiin sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön akateemisiin keskusteluihin sekä tutustuvat sosiaalialan kentän toimintaan. Helsingin ja Manchesterin vastuuhenkilöt vierailevat Udmurtiassa lähinnä projektin hallin-

nointia koskevissa asioissa ja seuraamassa instituutin perustamisen etenemistä.

Pyrkimykseni on kuvata eri kulttuureista tulevien asiantuntijoiden kohtaamista sekä erilaisia toiminta- ja ajattelutapoja sosiaalisten tilanteiden ja kommellustenkin kautta. Esittelen aluksi vierailun ulkoisia piirteitä, sitten sen sisältöä käytyjen keskustelujen sekä tutustumiskäyntien perusteella ja jäsenmän luennoilla, seminaaritilanteissa ja epävirallisessa ohjelmassa karttuneita havaintoja.³ Kokonaisuutta analysoin lopuksi intellektuaalisen vuorovaikutuksen näkökulmasta.

Vierailun toteutuminen

Venäjältä saapuvat vieraat tunnetusti arvostavat sitä, että isännät ja emännät ovat heitä vastassa

³Vierailun valmistelussa, ohjelman järjestelyssä ja sen läpiviemisessä sekä havaintojen tekemisessä minua avusti valtiotieteiden ylioppilas, sosiaalityön opiskelija, tätä kirjoittaessani jo valtiotieteiden maisteri Susanna Hoikkala. Hänen ammattitaitoinen työnsä ja joustavuutensa olivat ratkaiseva edellytys sille, että kolmen viikon vierailu onnistui ja että jaksoin työskennellä ajoittain lähes ympärivuorokautisesti luentoja ja seminaareja vieraiden esittämien tietotarpeiden mukaan räätälöiden. Tässä yhteydessä haluan julkisesti kiittää VTM Susanna Hoikkalaa erittäin hyvästä yhteistyöstä, joka sopimuksemme mukaan jatkuu seuraavien vierailujen aikana. Valtiotieteiden ylioppilas, sosiaalityön ja venäjän kielen opiskelija Maija Jäppinen osallistui vierailijoille järjestetyille luennoille ja kokosi niistä havaintoaineiston sosiaalityön opintojen kahteen harjoitustyöhön. Hän on antanut minulle luvan käyttää havaintojaan tässä kirjoituksessa, mistä esitän kiitokseni. Kiinnostuksesta Udmurtia-hankkeeseen Maija Jäppinen ja valtiotieteiden ylioppilas, sosiaalityön opiskelija Satu-Marja Anttila hakivat ja myös saivat Helsingin yliopistolta puolen vuoden stipendit opiskeluun Udmurtian valtionyliopistossa Iževskissa lukuvuonna 2003–2004.

¹Päätoimittaja Matti Virtanen on jälleen kerran kommentoinut kirjoitustani asiantuntevasti sekä antanut korvaamatonta editointiapua, mistä lämpimästi kiitän.

²Ryhmään kuuluivat EU:n Tempus-hankkeen udmurtialaisen osapuolen varajohtaja, psykologian dosentti Zoubarziat Baranova, kehityopsykologian professori Aleksander Baranov, politologian ja johtamistaidon yliopistonlehtori Tatjana Lutsina, etnologian dosentti Aleksei Zagrebin, Udmurtian nuorisoasiain ministeri Andrei Lesžinski ja ryhmän tulkkinä englannin kielen yliopistonlehtori Natalia Tšerkasskaja. He kaikki ovat 1960- tai 1970-luvulla syntyneitä.

henkilökohtaisesti. Susanna Hoikkala ja minä odotimme kollegoita ruusujen kanssa Helsinki-Vantaan lentoasemalla, jonne ensin 20 tuntia junalla Iževskista Moskovaan ja sieltä kuuden tunnin odotuksen jälkeen parin tunnin lennolla Helsinkiin matkustaneet erittäin väsyneet vieraat saapuivat. Majoitimme heidät Helsingin yliopiston vierashuoneisiin Kruununhakaan lähelle sosiaalipolitiikan laitosta, jossa päivittäin tapasimme.

Vastaanoton sydämellisyydestä saimme vierailun loppuarvioinnissa erityiskiitokset. Vieraat kiittivät myös yliopiston vierashuoneiden korkeaa tasoa ja hyvää palvelua ja arvostivat sitä, että he saivat asua pääkaupungin historiallisen keskustan välittömässä läheisyydessä. Kommentti ei ollut pelkästään kohteliaisuutta, vaan ilmentää udmurtialaisten kollegoiden kulttuurihistoriallista sivistyneisyyttä, joka tuli esiin monessa muussakin yhteydessä. Vieraiden liikkumista Helsingissä ja heidän mahdollisuuksiaan tutustua kaupungin historiallisiin kohteisiin helpotti oleellisesti se, että ryhmän yksi jäsen (Aleksi Zagrebin) on aikaisemmin työskennellyt pidempiä aikoja vierailevana tutkijana Helsingissä. Hän on suomalais-ugrilaisuuden sekä udmurtin kielen ja kulttuurin tutkijana opiskellut suomenkin kieltä ja pystyy kommunikoimaan suomeksi.

Vieraiden saapuessa käyntikohteet olivat vielä osittain sopimatta, sillä emme olleet useista pyynnöistä huolimatta saaneet udmurtialaisilta kollegoilta etukäteen selville heidän toiveitaan. Ensimmäisinä vierailupäivinä olikin tehtävä kuumaisia järjestelyitä, sillä vierailla oli runsaasti toivomuksia, jotka olivat hieman ristiriitaisia ja vaihtuivat päivittäin. Meidän näkökulmastamme osa heidän toivomistaan vierailuista oli mahdotonta järjestää aikataulullisista tai muista syistä. Helsingin ja Iževskin kaupungin yksi ero tuli näkyviin siinä, että meillä ei ollut mahdollisuutta näyttää vieraille suurta määrää katulapsia, mitä he toivoivat!

Tutustumiskäynnit jäsenyivät lopulta kahdeksi ryhmäksi. Järjestimme vierailuja Helsingin yliopiston erillislaitoksiin kirjaston Slavica-kokoelma mukaan lukien siinä tarkoituksessa, että udmurtialaiset kollegat saisivat ideoita perusteilla olevan oman erillislaitoksensa järjestämiseen. Tutustumiskäyntien toisen ryhmän muodostivat sosiaalitoimen organisaatiot, jotka vieraiden kiinnostuksen mukaisesti painottuivat nuorisokysymyksiin erikoistuneisiin yksiköihin. Lisäksi he toivoivat mahdollisuutta vierailla tavallisessa suo-

malaisessa koulussa, jossa he osallistuivat mm. suomen kielen tunnille ja seurueeseen kuulunut Aleksi Zagrebin esitteli sukulaiskieltämme udmurtia. Vieraat saivat nauttia lounaan koulussa ja pääsivät siten näkemään, millaista on suomalainen kouluruoka.

Oman pikantin lisänsä udmurtialaisten vierailulle antoi projektin johtajan Rob Hulmen ja koordinaattorin Anthony Sargeantin pistäytyminen Manchesterista Helsingissä udmurtialaisten vierailun loppupuolella. Pidimme projektin management-kokouksen, jossa arvioimme Helsinkiin suuntautunutta ensimmäistä vierailua, ja jouduimme toteamaan, että projektisuunnitelmassa ei ole arvioitu voimavaroja realistisesti. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos oli jo aikaisemmin tehnyt päätöksen ohjata projektille lisärahoitusta. Suomalais-udmurtialais-brittiläisiä keskusteluja arvioidessani havaitsen, että tässä hankkeessa kohtaavat paitsi erilaiset intellektuaaliset kulttuurit myös erilaiset hallinnolliset menettelytavat. Suomalaisen julkishallinnon, myös yliopiston, funktionaaliseksi ja läpinäkyväksi tarkoitettu hallintomenettely, venäläinen ritualistinen byrokratia ja jossain kahden edellä mainitun välillä oleva brittiläinen kankea hallinnointi tuntuvat olevan melko vaikeasti yhteen sovitettavia.

On jotenkin tietoyhteiskunnan aikakauden hengen vastaista, että tieteelliset asiantuntijat joutuvat kulttuurienvälisissä avantgardistisissa hankkeissa ottamaan kohtuuttomia projektihallinnollisia käytännön tehtäviä.⁴ Niihin käytetty aika on häpeällistä henkisen pääoman ja julkisten voimavarojen tuhlaamista. Kokoan hankkeen aikana havaintoaineistoa, jonka avulla voin projektiin päätyttyä analysoida asiantuntijuuden merkitystä ja käyttöä sekä väärinkäyttöä tämentyypissä hankkeissa, joita mitä ilmeisimmin on odotettavissa lisää.⁵ Euroopan unionin rahoittamien hankkeiden mukaisiin tukipalveluihin ei ole meidän hallintokulttuurissamme taitotietoa eikä edes oikein ymmärrystä siitä, millaista hallinnointia monenkeskinen, erittäin vaativa tieteellinen yhteistyö edellyttää.

Tieteelliset keskustelut

Alkuperäisen suunnitelman mukaan hankkeessa keskitytään kolmeen pääaiheeseen: 1) sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön yleisiin teoreettisiin ja käsitteellisiin jäsenyyksiin, jotka esiintyvät kansain-

välisessä tutkimuskirjallisuudessa, 2) sosiaalipoliittikkaa koskevaan poliittiseen päätöksentekoon sekä hallinnollisiin menettelyihin, joilla päätöksiä toteutetaan, 3) sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön kannalta relevantteihin psykologisiin ja pedagogisiin kysymyksiin (Tempus application form ..., 2001, section 2.1.2). Näitä kolmea aihealuetta konkretisoidaan keskustelemalla sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön teoriaperustasta ja eri maissa vallitsevista käytännöistä sekä niiden historiallisista juurista. Lasten ja nuorten asemaan ja siinä oleviin ongelmiin kiinnitetään erityistä huomiota samoin kuin etnisiin suhteisiin ja vaatimuksiin, joita ne edellyttävät sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön käytännöiltä.

Sosiaalipoliittikalla ja sosiaalityöllä ei ole perinteitä venäläisessä tiedejärjestelmässä, vaikka sosiaalisia kysymyksiä Neuvostoliiton aikana jonkin verran tutkittiin ja opetettiin mm. (sosiaali)pedagogiikan ja psykologian piirissä. Udmurtialaisten kollegoiden kanssa keskusteltaessa tuli toistuvasti esiin, että venäläisessä yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevat vahva normatiivisen käyttäytymisen ja toiminnan odotus ja niitä vastaavat sosiaalisen kontrollin muodot. Sosiaaliset kysymykset onkin mielletty poikkeavuuden viitekehityksessä ja siitä näyttää olevan vaikea päästä eroon. Vierailijoiden oli esimerkiksi hyvin vai-

kea ymmärtää, että Pohjoismaissa hyväksytään homoseksuaalisuus parisuhteen rekisteröintiä, jopa avioliittoa ja lasten adoptoimista myöten. Heille piti myös erikseen selittää, että kun meillä vierailullaan lastenkodissa, vieraat eivät pääse katsomaan lasten huoneita eivätkä lapsia; lastenkodit ovat lasten koteja eivätkä näyttelytiloja.

Vierailun aikana tein mielenkiintoisia havaintoja asioista, joita vieraat ihmettelevät. Helsingin kaupungin rauhallisuus ja kaunis yleisilme kuuluivat niihin asioihin siitä huolimatta, että tammi-kuu oli säältään ikävän vaihteleva siten, että useina päivinä satoi vettä ja kaupunki peittyi harmaaseen tihkuun. Vieraat nauroivat ratketakseen, kun esittelin Suomen huono-osaisuuden kysymyksiä: täälläkö muka köyhyyttä! Heidän oli myös vaikea ”uskoa”, että alkoholin käyttö on Suomessa suuri ongelma, sillä he raportoivat näkevänsä vain selväpäisiä ihmisiä kaduilla.

Luentojeni pääteemat ja niiden ympärille jäsentyneet yhteiset keskusteluaiheet olivat seuraavat: 1) sosiaalipoliittikka ja sosiaalityö klassisina akateemisina oppiaineina sekä yhteiskunnallisina ja ammatillisina käytäntöinä, 2) sosiaalisesti kestävä kehitys sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön valitsevien ajatusmuotojen ja käytäntöjen haastajana, 3) sosiaalisten ongelmien havainnointi ja proaktiivinen ja ehkäisevä sosiaalipoliittikka, erityi-

⁴Olen projektin aikana saanut havaita, että Helsingin yliopiston keskushallinnon tukipalvelut tämäntyyppiseen hankkeeseen ovat niukat. Keskushallinto odottaa kaiken tapahtuvan laitoksilla, jotka ovat avustavan työvoiman osalta niukasti resursoituja ja joilla ei ole eikä voikaan olla tällaisen harvinaisen hankkeen vaatimaa hallinnollista erityisasiantuntemusta. Yliopiston lakiasiantuntijat eivät olleet tarkastaneet EU-sopimuksen muotoja, ja brittiläinen osapuoli oli vierittänyt Helsingin vastuulle mm. ikäviä maksujen välittämismenettelyjä, joita laitoksella jouduttiin selvittämään tietämättä miksi. Havaitsin myös, miten yliopiston keskushallinto komentelee tieteellistä henkilöstöä. Ensin en saanut vastauksia kysymyksiini EU-hankkeiden hallinnoinnista ja myöhemmin sain keskushallinnon toimistohenkilöstöltä loppuvastauksia sängyssä kirjoitettuja määräyksiä siitä, miten asioita pitäisi hoitaa. Kun en suostunut hiljaa alistumaan saamaani kohteluun, vaan kirjoitin tukipalveluiden tilasta kaksikin kirjoitusta yliopiston julkisiin lehtiin, karttui lisää evidenssiä yliopiston keskushallinnon tyylistä vanhanaikaisuudesta: hallintojohto ei vastannut kirjoituksiini. Toiseen niistä vastasivat määräaikaiset projektinjohtajat, jotka lähinnä opettivat minulle yliopiston organisaation rakennetta ja täysin sivuuttivat esittämäni organisaation toimintaa koskevat sisällölliset ja käsitteelliset kysymykset. Sosiaalipoliittikan laitos on omilla erityisillä tukitoimillaan merkittävästi avustanut hanketta yli siihen alun perin osoitettujen voimavarojen. – Vajaat viisi

vuotta Stakesissa työskennelleenä ja siellä kahdessa EU-rahoitteisessa projektissa mukana olleena minulla on mahdollisuus vertailla kahden julkisella rahoituksella toimivan asiantuntijaorganisaation tukipalveluita. Vaikka vertailun ongelmana ovat organisaatioiden erilainen laatu ja valtava kokoero, se ei estä näkemästä sitä tosiseikkaa, että yliopistolla yksittäinen opettaja-tutkija on historiallisesti ainutlaatuisine hankkeenkin keskushallinnon näkökulmasta ainoastaan virkamiehiä kuormittava häiriötekijä. Voi olla, että yleistän liian rohkeasti tapaukseni perusteella. Pahempaa kuitenkin on, jos kokoamani aineisto osoittaa minun joutuneen oppiaine- tai sukupuolisyrjinnän kohteeksi. Viimeksi mainitusta kielii se, että jouduin anomaan yhtä pientä edustusasiaa seitsemän sähköpostiviestin verran, ja tohdin olettaa, että miesprofessori ei vastaavaan viestituljanssiin joutuisi. Yliopistoon kuuluvaan akateemiseen vapauteen nojautuen katson, että minulla tutkijana on oikeus tuoda esille systemaattiset kriittiset havaintoni myös organisaatiosta, jossa työskentelen. Udmurtia-hanke näyttää virittävän minussa kiinnostusta hallintotieteellisten teorioiden opiskeluun. Ehkä Udmurtian valtionyliopistossa havaitsemani byrokraatia ei tieteellisen henkilöstön näkökulmasta poikkea niin paljon Helsingin vastaavasta kuin voisi olettaa.

⁵Tätä kirjoittaessani on juuri saapunut pyyntö erästä siperialaisesta yliopistosta, jonne myös haluttaisiin asiantuntija-apua sosiaalityön laitoksen perustamiseen.

sesti lapsi- ja nuorisotyö, sekä 4) sosiaalityön tehtävät mikro-, yhteisö- ja makrotasolla. Kaikkia teemoja pyrin havainnollistamaan esimerkeillä omista empiirisistä tutkimuksistani tai muuten hyvin tuntemieni tutkimuslähteiden avulla.

Luentojen metodologisena ideana oli minulle tuttu, Suomen ja hieman laajemmin Skandinavian maiden kautta tapahtuva teemojen jäsentely. Työskentely toteutui tulkin välityksellä englanniksi. Tulkin lisäksi ryhmän kolmella jäsenellä oli hyvä englannin kielen ymmärtämisen taito ja kahdella myös puhetaito.⁶ Ehdotin udmurtialaisille kollegoille, että he arvioisivat ja avoimesti myös kritisoisivat esittämäni oman yhteiskunnallisen tilanteensa ja sitä koskevien havaintojensa valossa. Vertailevan keskustelun (ja tutkimuksen) tarkoituksena on oppia näkemään yhteiskuntaansa uusin silmin.

Vaikeimmat käsitteellistämisen ja vertailemisen ongelmat liittyivät yhteiskunnan makrorakenteisiin. Keskusteluissa tuli jälleen kerran ilmi, miten vaikean tehtävän edessä pohjoismainen yhteiskuntatutkija on joutuessaan selittämään Pohjoismaiden ulkopuolelta tuleville kollegoille skandinaavisten yhteiskuntien ominaislaatua. Vertaileva tarkastelu muuttuu nopeasti liian yleistäväksi ja latistuu reunahuomautuksiksi. Pohjoismaat ovat oma sosiaalipoliittinen klusterinsa, mutta sen sisällä vallitsevien erojen esittäminen, saati selittäminen ulkopuolisille on hämmästyttävän vaativaa.

Kun minulla on alustavaa tietoa Udmurtian yhteiskunnan tilasta ja ongelmista, havaitsin myös, että suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisten ongelmien käsitteellistäminen ja ajankohtaisten yhteis-

kuntapoliittisten jännitteiden esittely jotenkin suhteellisessa viitekehyksessä eivät onnistu. Siinä vaanii samanaikaisesti vähättelyn ja ylitulkittamisen uhka. Yhtenä udmurtialaisten lahjoittamana oppimiskokemuksena ja itselleni asettuvana haasteena pidänkin sosiaalisia ongelmia koskevien havaintojen sekä ehkäisevän sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön jäsentämistä siten, että pystyisin kommunikoidaan Suomen ja muiden Pohjoismaiden aikalaisiongelmissa täsmällisemmässä teoreettis-konkreettisessa viitekehyksessä.

Pohjoismainen verotusjärjestelmä ja sen yhteyks julkiseen sektoriin on asiakokonaisuus, jonka tieteelliseen esittelyyn asiantuntemukseni ei riitä. Seuraavan ryhmän vierailulla aion kutsua asiantuntijaluennonhoitsijan valaisemaan kyseistä yhteyttä. Se kiinnostaa udmurtialaisia kollegoita suuresti, ja olisi hyvä saada välitetyksi heille realistinen kuva sen sijaan, että he nyt nauravat ääneen sille, että me tällä maailmankolkalla suostumme maksamaan niin valtavasti veroja jonnekin valtion pohjattomaan mustaan säkkiin! Onnistuin kuitenkin selvittämään pohjoismaisen finanssihallinnon ja muiden hallintomenettelyiden tavoitteena olevaa avoimuutta ja läpinäkyvyyttä sekä periaatteellista lähtökohtaa, jonka mukaan hallinto on olemassa kansalaisia varten eikä päinvastoin. Udmurtialaiset olivat erittäin kiinnostuneita meillä kansalaisten käytettävissä olevista valituskäytännöistä sekä erilaisista asiamiehistä ja oikeusvaltuutetuista. Vastaavia ei Venäjällä ole.

Suomen ja Pohjoismaiden monipuoluejärjestelmää ja sen vakiintuneisuutta sekä siihen kytkeytyvää intressipoliittikkaa esitellessäni havaitsin, että käsite ”valtio” olisi selvitettävä paljon perusteellisemmin kuin sillä melko itsestään selvällä tavalla, jolla pohjoismainen yhteiskuntatutkija sen esitelmässään mainitsee. Minulla on aikaisempaa kokemusta valtion olemusta koskevista sosiaalipoliittisista keskusteluista mm. italialaisten ja saksalaisten kollegoiden kanssa. Niissäkin yhteyksissä on tullut esiin valtion ja kansalaisyhteiskunnan historiallisesti erikoislaatuinen, läheinen suhde Pohjoismaissa; tätä Risto Alapuro (1995) on jännittävästi eritellyt paikallisen(kin) tason ilmiönä. Samaan asiakokonaisuuteen kuuluu yhteiskunnallisen luottamuksen käsite, jonka udmurtialaiset mieltävät lähes kokonaan yksityiseen elämänpääpiiriin kuuluvaksi ilmiöksi. Perheeseen, sukuun, kollegoihin ja ystäviin voidaan luottaa, mutta ei mihinkään ”systeemiin”. Markku Kivinen (2003, 240) on todennut, että Venäjällä vallitseva epä-

⁶Pidän omaa englannin kielen taitoani keskitasoisesti hyvänä oman tieteenalani kysymyksiä koskevissa keskusteluissa. Minulla on yliopistossa suoritettu kielikoe, *pro exercitio*, venäjän kielessä vuodelta 1978, ja olen 1970-luvulla opiskellut myös venäjän yhteiskunnallista sanastoa. Vierailun kuluessa passiivinen kielitaitoni kasvoi, ja vieraat arvelivat minun olevan aloitteleva agentti. Maija Jäppinen tekemät havainnot tulkkauksesta ovat hieman huolestuttavia, sillä niiden mukaan joissakin keskusteluissa keskeisiä käsitteitä ja asiasisältöjä jäi epäselviksi. Yhtenä esimerkkinä hänen havainnoistaan mainitsen sosiaalisia ongelmia koskevan keskustelun, jossa pidin esillä sosiaalisten ongelmien yhteiskuntakontekstiin ja kulttuuriin sitoutuvia tulkintoja. Tulkki kuitenkin pyöristi asian toteamalla, että eri kulttuureissa on erilaisia ongelmia. Eräässä vierailukohteessa venäjän kieltä hyvin taitava suomalainen asiantuntija kritisoi tulkkauksen tasoa. Osa tulkkausongelmista muodostunee sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön käsitteiden vakiintumattomuudesta venäläisessä tiedeyhteisössä.

varmuus vahvistaa perheen ja verkostojen piiriin vetäytymistä. Udmurtialaiset totesivat, että sosialismin kaudella vallitsi enemmän yhteisöllistä luottamusta kuin nyt, jolloin perhe- ja sukukeskisyyden on havaittu vahvistuneen, vaikka samaan aikaan ydinperheiden konkreettinen hajoaminen on lisääntynyt. Paradokseja ja polarisoitumiskeskityksiä riittää.

Sosiaaliset ongelmat

Kävimme yhden laajan keskustelun Udmurtian sosiaalisista ongelmista. Yritin strukturoida seminaari-istuntoa, mutta se ei toiminut, vaan keskustelu lähti ryöpsähtelemään laveana ja monipolvisena. Olen yrittänyt jälkikäteen jäsentää sitä muistiinpanojen pohjalta. Päiväkirjassani olen luonnehtinut perustunnelmaksi kollegoiden nyky-Venäjän tilaa kohtaan tuntemaa syvää pettyneisyyttä, jota he ilmaisivat useammalla tavalla ja monien konkreettisten esimerkkien kautta. Udmurtian yhteiskunnassa he pitivät perusongelmana sitä tilaa, jonka aseellisuuden purkaminen on aiheuttanut: korvaavaa tuotantoa ei ole kyetty rakentamaan riittävästi ja sen seurauksena maassa on avointa ja piilotettua nälkää ja niihin kytkeytyvää huono-osaisuutta, sosiaalista hätää ja rikollisuutta. Työmarkkinoiden toimivuutta ei ole saatu aikaiseksi eikä sosialismin kauden rakenteiden modernisoiminen ole tuottanut odotettuja tuloksia. Tuotantorakenteen muuttumisen ongelmia toivat esiin myös Udmurtian valtion johtavat poliitikot ja virkamiehet tavatessani heitä syksyllä 2002 (Rauhala 2003, 52).

Erityisesti nuorten asiantuntijoiden menettämisen Udmurtian alueen ulkopuolelle udmurtialaiset kollegat mainitsivat tuotantoa uhkaavana kehityskulkuna, jota ei ole pystytty patoamaan. Samaa aikaan Iževskiin tulee vähäisin ammatillisin koulutuksella varustettua työvoimaa Venäjän levottomilta alueilta ja myös pakolaisina muista IVY-maista. Väestön polarisoituminen ja suuret tuloerot kasvavat hallitsemattomina prosesseina, jotka tuntuvat yllättäneen Neuvostoliiton aikana aineellisesti rikkaisiin ja tasapainoisiin olosuhteisiin tottuneet, suljetulla alueella asuneet udmurtialaiset. Epävakaisista oloista kumpuavaa tulevaisuusperspektiivin kadottamista kollegat pitivät traumaattisena, yksilötasolle ulottuvana ongelmana, joka on tuhonnut ihmisten mahdollisuuden suunnitella elämäänsä. Kriitikistään huo-

limatta udmurtialaiset eivät kaipaa takaisin vanhoja aikoja, vaan toteavat uuden yhteiskunnan rakentamisen vaativuuden. Mitä on tehtävä? Niin ovat venäläiset intellektuellit aikaisemminkin suurina murroksaikoina kysyneet.⁷

Lapsiin ja perheeseen liittyvät ongelmat olivat vierailijoille tutuinta aihepiiriä, olihan heidän joukossaan kehityspsykologian asiantuntijoita. Vaikka perhe ja suku ovat udmurtialaisessa yhteiskunnassa voimakkaita rakenteita, niillä on nykytilanteessa suuria vaikeuksia. Yhteiskunnallinen ilmapää ei tue perheitä eikä yhteiskunnassa ole sellaisia järjestelmiä, joilla perheitä voitaisiin auttaa lasten huoltamisessa ja kasvattamisessa. Suunnattuja yksilöllisiä palveluita tai etuuksia ei ole eikä hallintojärjestelmän monimutkaisuus ja sekavuus anna käytännöllisiä mahdollisuuksia niiden kehittämiseen.

Uutena ongelmana kollegat mainitsivat sen, että nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa lapset saavat jo varhain yksilöllisen kokemuksen ihmisten välillä vallitsevasta epätasa-arvosta, kun kaikki vanhemmat eivät pysty hankkimaan lapsilleen koulussa tarvittavia välineitä, koulupukuja ym. Kollegat tulkitsivat, että lasten kokemus epätasa-arvoa tekee heistä vihaisia ja väkivaltaisiksi, mikä näkyy suurena nuorisorikollisuutena. Udmurtiassa julkisen vallan ylläpitämä koulujärjestelmä ei ole hajonnut yksityisiksi kouluiksi, vaan myös uusrikkaat arvostavat yleistä koulua. Periaatteessa koulu on instituutio, jolla voitaisiin ohjata myönteistä kehitystä. Opettajien sosiaalinen asema on kuitenkin oleellisesti heikentynyt 1990-luvulla (Rauhala 2003, 57), ja Aleksander Baranovin (2002) tutkimuksen mukaan jopa 90 prosenttia opettajista kokee olevansa jollakin tavalla stressaantunut.

Yksinhoitoisuus on Udmurtiassa 1990-luvulla

⁷ "Mitä on tehtävä?" -kysymys on muodostunut eräänlaiseksi suurten muutosten sanalliseksi ikoniksi venäläisessä intellektualismissa. Kysymyksen lanseerasi Nikolai Tšernyševski vuonna 1863 ilmestyneessä romaanissaan, jonka nimenä kysymys on (*Tso delatj?*, suom. 1982). Neuvostoliitossa suomennettuun ja painettuun laitokseen on lisätty alaotsikko "Kertomus uusista ihmisistä". Venäjän yhteiskunnan kuohuvassa vaiheessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kirjasta tuli demokraattisen ja sosialistisen älymystön kulttikirja. Luin teoksen uudelleen aloittaessani Udmurtia-hankkeen. Teoksen (eroottisissa) ihmissuhdekuvioissa, vapauden teemassa ja yhteiskunnallisissa tendensseissä on hämmästyttävää ajankohtaisuutta, kun suhteutan niitä ilmiöihin, joita olen havainnut nyky-Venäjän tilanteessa.

lisääntynyt, ja kyseisen ilmiön udmurtialaiset kollegat näyttivät melko yksioikoisesti liittävän miesten lisääntyneeseen alkoholin käyttöön: naiset eroavat juopottelevista miehistä. Uutena ilmiönä he mainitsivat teiniäitien lukumäärän kasvun ja kolmen sukupolven naisten muodostaman perheen, jossa ei ole miestä vaan naiset alaikäisine lapsineen. Nämä perheet joutuvat tulemaan toimeen erittäin pienillä tuloilla. Teini-ikäisten tyttöjen ja poikien tulevaisuusorientaatioissa suurimman eron muodostaa se, että pojilla on edessään pitkä armeija-aika, jota ei koeta kannustavaksi perspektiiviksi. Tytöt kohtaavat muodossa tai toisessa näkyvän prostituution ja seksikaupan, joka on uutta Udmurtiassa. Virallisesti prostituutiota ei tunnusteta ongelmaksi eikä ole mitään lainsäädäntöäkään, jolla sitä käsiteltäisiin.

Keskustelimme, miten akateemiset asiantuntijat voivat vaikuttaa sosiaalisten ongelmien korjaamiseen ja ehkäisemiseen. Udmurtialaiset kollegat totesivat, että periaatteessa he voivat vaikuttaa välillisesti tutkimalla ja nostamalla esiin havaitsemiin epäkohtia. Heillä on myös suoria neuvonantajayhteyksiä Udmurtian valtionjohtoon, ja he voivat muodostaa komiteoita ja työryhmiä, joissa on mahdollista keskustella yhteiskuntapolittisista haasteista. Vaikutelmakseni muodostui, että he eivät sinänsä koe vaikeaksi sosiaalisten kysymysten esiintuomista ja niiden käsittelemistä. Ne areenat, joilla ongelmia ehkäiseviä ja korjaavia tavoitteita voitaisiin konkreettisesti ajaa ja yhteiskunnallista työtä organisoida, ovat tällä hetkellä kuitenkin vähäiset. Kansalaisten yhteiskunnallinen osallistuminen on erittäin alhainen ja yleinen passiivisuus estää esimerkiksi kansalaisjärjestötoiminnan muodostumista. Kansalaisjärjestöjen perustamista udmurtialaiset kollegat pitivät välttämättömänä edellytyksenä sosiaalisen uudistamistyön käynnistämiseksi.

Kiinnitin huomiota myös niihin asioihin, joita ei tuotu esiin tai joiden käsittelemistä karteltiin. Prostituution ja seksikaupan nousemista keskusteluun jouduin kättilöimään ja tein sen viittaamalla niihin meillä ja globaalisti havaittuina ongelmina. Seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat voimakkaita tabuja venäläisessä kulttuurissa, mikä on minulle ennestään tuttua ja minkä havaitsin myös vierailullani Udmurtiassa (Rauhala 2003, 58). Kun kyseiset asiat saatiin Helsingissä keskusteluun, havaitsin, että kollegoilla on niistä yksityiskohtaista empiiristä havaintotietoa. He mainitsivat esimerkiksi, että maaseudulta värvätään

tyttöjä ja nuoria naisia seksikauppaan. Tässä yhteydessä tuli esiin maaseutu, jonka ongelmista ei laajemmin puhuttu.

Useiden havainnoitsijoiden mukaan tunnettua on, että Udmurtian maaseudulla alkuperäinen udmurtivähemmistö on joutunut arkielämän sujumisessa huomattaviin vaikeuksiin (Rauhala 2003, 56–57; Vladynkin 1998). Etnisistä suhteista puhuminen koettiin ryhmässä vaikeaksi, ja huomasiin lopulta itsekkin hiukan karttelevani sitä, kun se osoittautui suurta kiusaantuneisuutta aiheuttaneeksi asiaksi. Management-kokouksessa kuitenkin sovimme selväsanaisesti, että Helsinkiin elokuussa 2003 saapuvan seuraavan ryhmän kanssa hallitseva teema on Udmurtian etniset suhteet.

Sosiaalisia ongelmia koskeneet keskustelumme Helsingissä vahvistivat niitä havaintoja ja tietoja, joita sain vieraillessani Udmurtiassa syksyllä 2002. Pidän tärkeänä prosessia, jossa on vertailtu yhteiskuntiemme sosiaalisia haasteita ja ongelmia, vaikka se on tarkoittanut suuriakin väärinkäsityksiä, asioiden toistamista sekä ajoittain luonut apeaa ja turhautunutta mielialaa. Ongelmia koskeneen keskustelun jälkeen olen kirjoittanut päiväkirjaani: ”Kaikki on niin kauheaa meillä, en voi kutsua sinua vierailulle kotiini, kun tulet seuraavan kerran Iževskiin, koska talomme edessä on niin paljon katulapsia, huokaisi Zoja.” Arvioni mukaan olemme yhdessä muodostaneet näemyksen Udmurtian sosiaalisista aikalaisongelmista, ja seuraavassa vaiheessa on aika keskittyä pohtimaan niiden empiirisen tutkimisen ja raportoimisen kysymyksiä.

Vierailun arviointia

Arvioimme vierailua strukturoidusti kahdessa yhteydessä. Ensimmäinen arviointikeskustelu käytiin, kun projektin johtaja Rob Hulme ja koordinaattori Anthony Sargeant vierailivat Helsingissä. Suomalais-udmurtialais-brittiläinen keskustelu jäsenyi keskeisesti sen ympärille, millaisia vaikutelmia udmurtialaisilla kollegoilla oli Helsingin-vierailultaan, joka keskustelun aikaan oli jo loppupuolella. Hieman yllättäen udmurtialaiset totesivat, että vierailun ohjelma oli hyvin suunniteltu, vaikka sitä se ei tosiasiaassa ollut: keskeiset ratkaisut kenttävierailujen osalta tehtiin vasta sen jälkeen, kun udmurtialaiset olivat saapuneet ja olimme kuulleet heidän toiveensa. Luentorunkoja olin alustavasti suunnitellut syksyllä 2002

sen mukaan, mitä EU:n Tempus-hakemuksessa oli hahmoteltu. Lopullisen muotonsa luentojen teemat saivat prosessissa, jossa otin huomioon udmurtialaisten kollegoiden toiveet, ja räätälöin asiasisältöjä koko ajan, usein vielä luentoja edeltävänä yönä.

Udmurtialaisten kollegoiden mukaan olimme yhdessä onnistuneet saamaan aikaan ajatteluprosessin, johon olivat muodostuneet vastavuoroisuus ja tasavertainen tiedonvaihto, jossa toteutui yhteisen ja uuden oppimisen tavoite samanaikaisesti. Voin omasta puolestani olla samaa mieltä, mutta ajatteluprosessin ja vuorovaikutuksen laatu sekä kehittyminen näkyvät vasta yhteistyömme myöhemmissä vaiheissa. Hankkeessa luodaan intellektuaalista perustaa tutkimusaloille, joista ei ole aikaisemmin ollut vuoropuhelua suomalaisten ja venäläisten kesken. Käsitykseni mukaan on tärkeää kehittää yhteistä ajattelua siten, että se on keskittynyt prosessi, jota yhdessä ohjataan tavoitteellisesti ja kriittisesti. Erillisistä asiantuntijaluennoista koostuva vierailuohjelma ei täyttäisi sitä tavoitetta, joka tässä hankkeessa on asetettu. Intellektuaalisen prosessin koordinoiminen edellyttää minulta sitoutumista, minkä vuoksi muut hankkeeni joutuvat odottamaan.

Udmurtialaiset vieraat toivat brittikollegoille esiin, että heidän vierailunsa Helsingissä oli ollut tehokas. Sellainen se oli Helsingin tiimin äärimmäisen joustavuuden ansiosta, mikä ei välttämättä ollut viisas (vaikka ystävällinen) viesti heidän suuntaansa eikä myöskään yliopiston keskushallinnon suuntaan: olisi vain pitänyt jättää jotkut hallinnolliset asiat hoitamatta ja antaa niiden kaatua EU-sopimuksen muodoista vastaavien virkamiesten päälle.

Esimerkkinä vierailun tehokkuudesta udmurtialaiset kollegat mainitsivat saaneensa peruskäsityksen siitä, mikä on pohjoismaainen hyvinvointijärjestelmä ja miten se on muodostunut poliittisen historian ja poliittisen järjestelmän kontekstissa. Tutustumiskäyntien ja luentoseminaareissa keskustellun tiedon perusteella heille oli muodostunut näkemys, että hyvinvointimallimme on tavoitteellisesti humaani sekä nojautuu luottamukseen ja ihmisarvon kunnioittamiseen. Painotan, etten missään yhteydessä luonnehtinut hyvinvointijärjestelmäämme käsitteellä ”humaani”, vaan se oli udmurtialaisten oma tulkinta. Kuvasin sosiaaliturvapolitiikkaamme toimintojen kokonaisuutena, jonka taustalla vaikuttavat poliittiset ja ideologiset kamppailut ja niiden kautta muo-

dostuneet yhteisymmärrykset. Toin esiin Suomen sitoutuneisuuden eräisiin kansainvälisiin ihmisoikeus- ja sosiaalisiin sopimuksiin, jotka velvoittavat poliittishallinnollista järjestelmäämme sosiaalipoliittisissakin kysymyksissä.

Monikulttuurisuuden vähäinen näkyvyys vierailuohjelmassa sai kritiikkiä osakseen. En ollut kiinnittänyt siihen riittävästi huomiota, mikä johtui aikaisemmin mainitsemastani ylisensitiivisyydestä: projektiin oli muodostunut tabuaihe.⁸ Udmurtialaiset kollegat kuitenkin korostivat kansallisuuspoliittisten kysymysten ajankohtaisuutta Venäjällä sekä pakolaisuutta uutena ongelmana, kun Venäjän alueella liikkuu suuriakin ihmisjoukkoja turvallisista oloja etsien. Tässä yhteydessä kuulin ensimmäisen kerran, että Udmurtia on välietappi levottomilta Venäjän alueilta ja IVY-maista pakenneville ihmisille, joiden joukossa on runsaasti lapsia ja nuoria. Kollegat toivoivat jatkossa enemmän tietoa pakolaisille järjestettävästä sosiaalisesta kuntoutuksesta.

Keskustelujen avoimuutta kuvanee se, että arvioinnissakin oltiin ristiriitaisia. Vierailijat pitivät työskentelyä paitsi tehokkaana myös hieman liian vapaamuotoisena ja vähän vaativana. Osittain tämä johtui siitä, että en ollut osannut tai kyennyt pyytämään laitoksen johdolta tietokoneita vieraiden käyttöön. Se tarkoitti sitä, että he eivät pystyneet tekemään kirjallisia tehtäviä, joita hankesuunnitelma edellyttää. Kotityöt olivat enemmän asioiden prosessoinnin jatkamista omalla joukolla majapaikassa kuin itsenäistä työskentelyä ja kirjallisten raporttien työstämistä. Tämä kritiikki on otettu huomioon seuraavan vierailun ohjelmaa suunniteltaessa. Vieraat valittivat myös, että he eivät olleet saaneet etukäteen materiaalia, jonka varassa he olisivat voineet valmistautua intensiiviseen työskentelyyn Helsingissä. Tässä yhteydessä toin puolestani esiin, että en ollut lukuisista pyynnöistäni huolimatta saanut heiltä mitään tietoa kiinnostuksen kohteista tai aihepiireistä, joita

⁸Markku Kivinen (2003, 243) on havainnut merkkejä siitä, että Venäjän murrosvaiheen aikana muodostuneet ei-tarkoitettut tulokset voivat muuttua tabuiksi samaan tapaan kuin kävi monille asioille sosialismin kaudella. – Etniset suhteet olivat vaikea aihe neuvostokaudella. 1990-luvulla etniset vähemmistöt saivat Venäjällä kokea suojaansa aikaa, mutta vuosikymmenen lopulla ja 2000-luvun alussa kansallisuuspolitiikka on kiristynyt ja etnisistä suhteista puhuminen on vaikeutunut. Se tulee esiin erityisen konkreettisesti siinä tavassa, jolla Venäjällä suhtaudutaan tšetšeneihin (Poltkovskaja 2003).

he toivoivat vierailun aikana käsiteltävän. Kokonaisuus muodostui siis melko pitkälti hyvästä improvisoinnista, mikä oli mahdollista kansainvälisen opetuskokemukseni varassa ja onnistui, koska udmurtialaiset kollegat olivat yhteistyökykyisiä, sitoutuneita, keskustelevia ja omilla aloillaan jo kokeneita tutkijoita.⁹

Toinen arviointikeskustelu käytiin ohjelman päätyttyä kotiin lähtöä edeltävänä päivänä.¹⁰ Udmurtialaiset kollegat kiittivät käytännön järjestelyitä kaikilta muilta osin paitsi siltä, että heidän käytössään ei ollut tietokoneita. Yliopiston vierashuoneella he olivat voineet käyttää sähköpostia. Helsingin tiimi sai kiitosta hyvästä organisoinnista, joustavuudesta, avuliaisuudesta, hyvistä ryhmätyöskentelytaidoista, kunnioittavasta ja luottamuksellisesta suhtautumistavasta. Vierailun aikana oli heidän mielestään kehittynyt tavoitteeksi asetettu suomalais-udmurtialainen, vertaileva ja hedelmällinen vuoropuhelu.

Udmurtialaiset esittivät joukon ehdotuksia seuraavien (kahden) vierailun toteuttamiseen. He toivoivat enemmän aikaa omalle työskentelylle sekä yksilöohjausta, omien ajatteluprosessiensa mentorointia. Tässä raporttoimani ensimmäisen vierailun alussa he ehdottivat jakautumista tieteenalaryhmiin, joita olisi muodostunut neljä! (Vierailijoita oli viisi.) Se ei olisi ollut mahdollista resurssien ja tulkauksen vuoksi, eikä se esittämani arvion mukaan olisi ollut myöskään viisasta, kun tavoitteena oli sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön ajatusmuotojen opiskeleminen yhdessä. Vieraat toivoivat tulevaisuudessa tilaisuuksia omien luentojensa pitämiseen ohjelman aikana, mikä oli tärkeä huomautus, mutta edellyttää yleisön järjestämistä, käytännössä huomattavaa lisätyötä.

Oma arvioni udmurtialaisten kollegoiden ensimmäisestä vierailusta Helsinkiin on, että tieteelliset keskustelut onnistuivat yli odotusteni ja yhteinen tiedonmuodostusprosessi saatiin hyvään

käyntiin. Molemmipuolinen sitoutuneisuus hankkeeseen sai vahvan empiirisen näytön intensiivisessä työskentelyssä. Projektin sisällölliset tavoitteet saattaisivat näillä lähtöasetelmilla toteutua asetettuja tavoitteita paremminkin, jos tieteelliset asiantuntijat voisivat keskittyä ainoastaan sisältötyöskentelyyn.

Intellektuaalisten kulttuurien erilaisuuksista

Jo vierailullani Udmurtiassa syksyllä 2002 kiinnitin huomiota hankkeeseen sitoutuneiden udmurtialaisten kollegoiden yleissivistykseen. Eri tieteenalojen edustajia yhdistää ja heidän keskinäistä kommunikaatiotaan helpottaa laaja filosofinen tietämys, joka näkyi myös Helsingissä vierailleessa ryhmässä. Kollegat ottavat sujuvasti ja asiantuntevasti esiin klassisten, etenkin kreikkalaisten filosofien ajattelua. Päätelen, että he ovat peruskoulusta alkaen opiskelleet filosofiaa, joka ei ole ollut yksipuolisesti marxismi-leninismää, vaan on sisältänyt tutustumista filosofisen ajattelun alkulähteisiin. Venäläisen klassisen kirjallisuuden udmurtialaiset tuntevat hyvin ja tulkitsevat sitä filosofisesta näkökulmasta. Kollegoiden kulttuurihistoriallinen sivistyneisyys ja historian taju ihastuttavat.

Udmurtialaisilla kollegoilla osoittautui olevan myös vahva sitoutuneisuus matemaattis-luonnontieteelliseen ajatteluun. Se tuli esiin erityisesti kahdessa asiassa. Ensiksikin heitä kiinnostivat kaikki sosiaalisia asioita koskevat luvut, aikasarjat ja tilastot, joiden laajaa esittämistä kuitenkin vältin, koska olisi ollut tarpeellista selvittää myös tilastoinnin historiaa ja tilastoitavien asioiden yhteyttä sosiaalipoliittiseen kehitykseen. Aika ei riittänyt kyseiselle perusteellisuudelle, ja olen aikaisemmin havainnut, että tilastojen tarkasteleminen venäläisten asiantuntijoiden kanssa siirtää painopisteen yksipuolisesti kvantiteetteihin, jolloin tilastojen laadulliset asiasisällöt jäävät sivuun. Toiseksi matemaattis-luonnontieteellinen yleissivistys on tuottanut udmurtialaisten kollegoiden ajatteluun vahvan kausaalisuuden vaatimuksen. He tulkitsivat yhteiskuntansa nykytilaa melko ongelmattomissa kausaalisissa ketjuissa, jotka kulkiivat suoraviivaisesti makroyhteiskunnalliselta tasolta yksilöpsykologiselle tasolle. Se tuli esiin esimerkiksi heidän tavassaan selittää lasten ja nuorten väkivaltaisuutta.

⁹En ole osallistunut hankkeen suunnitteluun, vaan olen tullut mukaan prosessiin vasta rahoituspäätöksen jälkeen. Se tarkoittaa, että joudun opiskelemaan itselleni vieraampia aihepiirejä. Projektin intellektuaalinen luotsaaminen on joiltakin osin henkisesti vaativampaa kuin oman tutkimuksen tekeminen. Yritän koostaa hankkeen läpiviemisestä havaintoaineiston, jota voin analysoida projektin päätyttyä.

¹⁰Loppuarviointikeskustelun kirjjasivat myös Maija Jäppinen ja Susanna Hoikkala. Heidän tekemänsä havainnot ovat olleet käytettävissäni, mistä kiitokset.

Jännittävimmät erot – ja tieteellisen vuorovaikutuksen suurimmat kehityshaasteet jatkossakin – liittyvät edellä mainitsemaani kausaalisuuden ja kokonaisvaltaisten selitysmallien rakentamiseen. Useissa keskusteluissa udmurtialaiset kollegat suorastaan vaativat löytämään ja nimeämään *yhden selkeän faktorin*, jonka avulla tarkastelussa ollut ongelma voitaisiin pätevästi ja tyhjentävästi selittää. ”Mikä on ensisijainen liikkeellepaneva voima?” oli usein esitetty kysymys. Sosiaalipoliittisten ilmiöiden monidimensionaalinen luonne ei avautunut helposti, ja se on minulle pedagogisen itsekritiikin paikka. Länsimaiseen yhteiskuntatieteelliseen ajatteluun kuuluva yhteiskunnan ymmärtäminen moniarvoisena ja -intressisenä tekee mahdottomaksi antaa ”oikeita” vastauksia, joita vieraat joissakin yhteyksissä näyttivät kovasti toivovan. Olen yhden työskentelypäivän jälkeen tuskastuneena kirjoittanut päiväkirjaani: ”Heidän kosmologiansa ikään kuin edellyttää yhtä suurta vastausta kaikkiin kysymyksiin, jotain suurta filosofista teoriaa, joka selittäisi kaiken. Heidän näkemyksensä mukaan *kaikki liittyy kaikkeen* kuten Mihhail Lotman kirjoittaa. Miten voisin ilmaista, että keskustelussamme analyysit ja synteesit sekoittuvat toisiinsa epähedelmällisellä tavalla?”

Tarton yliopiston filosofian lehtori, semiootikko Mihhail Lotman (2001) on analysoinut venäläisen älymystön ajatusmaailmaa ja vapauskäsitystä. Venäläinen intellektuaalisuus rakentuu dualistisille jännitteille, jollaisina lukeneisto tulkitsee myös oman asemansa sekä vapaina ajattelijoina ja valtakriitikoina että kansansa (itse- ja etuoikeutettuna) tulkkina ja intressien välittäjänä valtajärjestelmään.¹¹ Venäläisen älymystön ajatusmaaisemassa rationaaliset ja mytologiset elementit saavat erikoislaatuisen ”Venäjän idean” etsimisen muotonsa, jota demonstroidessaan he usein tur-

vautuvat klassiseen venäläiseen kirjallisuuteen, erityisesti Dostojevskiin. Aikalaistilanteen sosiaaliset kysymykset loittonevat kyseisellä tavalla kauas ihmisten arkielämästä, johon sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kiinnostus kohdentuu.

Udmurtialaisten kanssa keskustellessani havaitsin usein, että he kokevat tarpeelliseksi, jopa välttämättömäksi arvottaa sosiaalisia ilmiöitä. Boriss Uspenski (2003) on puheenvuorossaan tuonut esiin venäläisen klassisen kirjallisuuden opettavaisuuden: asiat asettuvat aina hyvän ja pahan, toden ja valheen vastapoleihin, ja älymystön tehtävänä on tulkita ilmiöitä kyseisiin poleihin. Havaitsin sen udmurtialaisten kollegoidenkin ajattelussa. Se voi olla hyvä lähtökohta sosiaalipoliittisten asioiden ajamiselle, mutta analyttistä ajattelua se patoaa. Moraalisten lähtökohtien ottaminen reflektioimattomina selviöinä johtaa moralismiin, joka sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön käytännöissä on este esimerkiksi tasavertaisen kohtelun periaatteiden toteuttamiselle.

Olin jo vierailullani Udmurtiassa kokenut kiuksalliseksi patriarkaalisuuden. Vaikka en voi mitenkään väittää, että udmurtialaiset kollegat eivät arvostaisi minua, havaitsin silti, että kaikissa sosiaalisissa tilanteissa mieskollegat olivat heidän arvojärjestyksessään meitä naisia edellä.¹² Se tuli systemaattisesti esiin huomion kohdentamisessa, puheissa, lausutuissa kohteliaisuuksissa, lahjoissa. Kyseinen seikka auttoi minua havaitsemaan työskentelyymme muodostuneen kommunikaation kaksoisrakenteen. Silloin kun olimme omaa ryhmäämme laajemmassa piirissä ja erityisesti silloin kun läsnä oli miehiä, udmurtialaiset ottivat käyttöönsä kaavamaisen, hupaisan liturgis-muodollisen puhutavan, jossa ”molempia osapuolia kiinnostavista kysymyksistä keskustellaan suhteittamme eteenpäin kehittävässä ilmapiirissä”. Kun palasimme keskinäiseen ryhmätyöskentelyymme, keskustelut jatkuivat syvällisinä ja tuttavallisen huumorin ryydittiminä, kaukana kaikesta liturgisuudesta.

¹¹ Markku Kivinen (2003, 236) tiivistää venäläiseen intellektualismiin kuuluvaa asioiden esittämistä itseltään selvinä ja mikro- ja makrotasojen mutkatonta yhteen sitomista sekä etujoukkoajattelua oivaltavasti ja hauskasti raportoidessaan yhtä Moskovan kongressimatkaansa: ”Menen työryhmään. Ensimmäiseksi joku esittelee tutkimustuloksia venäläisten suhtautumisesta yhteiskunnalliseen muutokseen. Luokituksessa on erotettu sopeutujat ja sopeutumattomat. Mitään kummempaa selitystä sille, miksi joku sopeutuu paremmin, ei näytä olevan tarjolla. Jotkut nyt vain on luotu etujoukoksi. Seuraavalla alustajalla on jo kokonaisvaltaisempi näkökulma. Hän alkaa matemaattisesti todistaa astrologian oikeellisuutta.”

¹² Venäläisessä kulttuurissa nainen tarvitsee erityisiä avuja saadakseen julkisessa puheessa miesten vertaista arvostusta. Minun tapauksessani olisi ehdottomasti eduksi, jos olisin 20 vuotta vanhempi ja 30 kiloa painavampi. Venäjällä 52-vuotias nainen on vielä tyttönen (devuska), kuten kymmenen vuotta nuorempi mieskollega puhutteli minua ja hieman minua vanhempaa naisdekaania yhdessä tilanteessa Iževskissa.

Lopuksi

Udmurtialaisten kollegoiden ensivierailu Helsinkiin loi alun vastavuoroiselle keskustelukulttuurille, jonka toivon kehittyvän seuraavien tapaamisten aikana. Olen hankkeen alusta alkaen lähtenyt siitä, että onnistuneita tuloksia ei saada tuptamalla meidän ratkaisujamme Udmurtiaan tai arvostelemalla heidän yhteiskuntansa ilmiöitä *von oben*, ”neuvomalla”. Jotta dialogimme kehittyisi, emme saa myöskään vähätellä suuria eroja, joita on paitsi yhteiskunnissamme myös intellektuaalisissa kulttuureissamme. Vain molemminpuoliseen kunnioitukseen perustuva vuorovaikutus kaikkine siihen kuuluvine vaihtoehtoineenkin on mahdollinen tapa yhteiseen oppimiseen. Vaikka

TIIVISTELMÄ

Pirkko-Liisa Rauhala: Intellektuaalista vuoropuhelua Suomen ja Udmurtian välillä

Kirjoituksessa esittelen Euroopan unionin Tempus-rahoituksella toteutettavaa Helsingin yliopiston, Manchester Metropolitan -yliopiston ja Udmurtian valtionyliopiston yhteistyöhanketta, jossa perustetaan sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuslaitos viimeksi mainittuun. Olen aikaisemmassa kirjoituksessani Yhteiskuntapolitiikka-lehden numerossa 1/2003 raportoinut hankkeen taustaa sekä tutkimusmatkaani Udmurtiaan. Nyt tarkastelussa on hankkeeseen osallistuvien udmurtialaisten kollegoiden ensimmäinen vierailu Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselle tammikuussa 2003. Kuvaan vierailun aikana käytyjä tieteellisiä keskusteluja, joissa muodostimme yhteistä käsitteellistä ja empiiristä ymmärrystä sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kysymyksistä. Keskustelujen metodologisena ohjausvälineenä käytettiin vertailua, jossa Suo-

koin ajoittain hyvin vaikeaksi oman yhteiskuntamme esittelyn, sisällöllisissä kysymyksissä en tuntenut minkäänlaista älyllistä turhautuneisuutta, vaan suurta oppimisen iloa ja nautintoa. Projektihallinnointitaitoja en pidä tieteelliselle asiantuntijalle lainkaan tarpeellisina. Niiden sijasta välttämättömänä pidän monikulttuurisessa tieteellisessä yhteistyössä tarvittavien, vaativien intellektuaalisten taitojen herkeämätöntä kehittämistä. Minun tapauksessani se tarkoittaa, että kehitän venäjän kielen taitoani ja kykyäni kommunikoida sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kysymyksistä vertailevassa asetelmassa. Siinä tehtävässä en ole vielä lainkaan varmalla pohjalla, minkä sain inspiroivalla tavalla kokea udmurtialaisten kollegoiden vierailun aikana.

men ja laajemmin Skandinavian sekä Udmurtian ja laajemmin Venäjän yhteiskuntapolitiittisia aikalaisilmiöitä arvioitiin rinnakkain. Keskustelut toivat näkyviin Suomen ja Udmurtian yhteiskunnallisten makrorakenteiden sekä sosiaalisten ongelmien erilaisuuksia ja niihin liittyviä käsitteellistämisen vaikeuksia. Intensiivinen työskentely antoi mahdollisuuden vertailla suomalaisten ja udmurtialaisten asiantuntijoiden tieteellisen yleisivistyksen alaa ja laatua, joiden suhteen näyttää vallitsevan jännitteisiä ja inspiroivia eroja. Kirjoituksessa esitän havaintoja suomalaisen ja venäläisen intellektuaalisen kulttuurin erilaisuudesta ja pohdin, millaisia haasteita se asettaa tieteelliselle kommunikaatiolle. Sisältökysymysten ohessa keskustelen Helsingin yliopiston tukipalveluista, joissa havaintojeni mukaan esiintyy kansainvälistä tieteellistä projektityöskentelyä vaikeuttavia puutteita ja niistä johtuvaa tieteellisen asiantuntijatyön väärinkäyttöä.

KIRJALLISUUS

- ALAPURO, RISTO: Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933. Porvoo: Hanki ja Jää, 1995
- BARANOV, ALEKSANDER: Stress-tolerantnostj pedagog. Teorija i praktika. Iževsk: Izdateljskii dom ”Udmurtskii universitet”, 2002
- KIVINEN, MARKKU: Venäjän yhteiskunnan kokonaisuusmuutos. S. 233–243. Teoksessa: Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.): Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 2003
- LOTMAN, MIHHAIL: Vene intelligents ja vabadus: Intelligentliku diskursuse analüüsiks. Akadeemia, Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus 13 (2001): 2, 211–258
- POLITKOVSKAJA, ANNA: Toinen Tshetshenian sota. Helsinki: Like, 2003
- RAUHALA, PIRKKO-LIISA: Tehtävä Udmurtiassa. Yhteis-

- kuntapolitiikka 68 (2003): 1, 48–62
- TEMPUS APPLICATION FORM FOR A JOINT EUROPEAN PROJECT (JEP), INSTITUTION BUILDING: A Centre for Social Policy at the Udmurt State University. Helsinki, Iževsk, Manchester, 2001 (julkaisematon)
- TSERNYŠEVSKI, NIKOLAI: Mitä on tehtävä? Kertomus uusista ihmisistä. Suomentanut Nikolai Jaakkola. Moskova: Kustannusliike Progress, 1982
- USPENSKI, BORISS: Vene intelligents kui vene kultuuri eriline fenomen. Akadeemia, Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus 15 (2003): 4, 822–840
- VLADYKIN, VLADIMIR: Udmurtien perinteinen maailmankatsomus: alkuperä ja kehitys. S. 233–252. Teoksessa: Hakamies, Pekka (toim.): Ison karhun jälkeläiset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1998.